

O'ZBEKISTONNING AHOLI GEOGRAFIYASI, TAQSIMLANISHI VA O'ZGARISHLARI.

Raxmonova Odinaxon Obidin qizi

ADPI Geografiya yo'nalishi 201- guruh talabasi;

Sarikulov Mirkomil Olimjon og'li

Ilmiy rahbar:

sarikulovmirkomil@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14630746>

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston aholisi geografiyasi va hududiy taqsimlanishi haqida. Unda demografik o'sish, urbanizatsiya va migratsiya jarayonlari tahlil qilingan. Ekologik muammolar va ularning aholi joylashuviga ta'siri yoritilgan.

Abstract: This article discusses the geography and spatial distribution of Uzbekistan's population. It analyzes demographic growth, urbanization, and migration processes. The impact of ecological issues on population settlement is highlighted.

Аннотация: В статье рассматривается география и территориальное распределение населения Узбекистана. Анализируются демографический рост, урбанизация и миграционные процессы. Освещается влияние экологических проблем на размещение населения.

Kalit so'zlar: Aholi, demografiya, urbanizatsiya, migratsiya, ekologiya, hudud, O'zbekiston, infratuzilma, Orol, shahar.

Keywords: In English: population, demography, urbanization, migration, ecology, region, Uzbekistan, infrastructure, Aral, city.

Ключевые слова: На русском языке: население, демография, урбанизация, миграция, экология, регион, Узбекистан, инфраструктура, Арал, город.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy Osiyoning eng ko'p aholiga ega mamlakati bo'lib, geografik joylashuvi, tabiiy sharoitlari va iqtisodiy imkoniyatlari uning aholi joylashuvi va o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Aholi geografiyasi nafaqat demografik o'sishni, balki uning hududiy taqsimlanishini, urbanizatsiya darajasini va migratsiya jarayonlarini o'rganish orqali mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga oid muhim ma'lumotlarni beradi. Tabiiy va ijtimoiy omillar aholining joylashuvida asosiy rol o'ynaydi. O'zbekistonning Farg'ona vodiysi kabi unumdor hududlarida aholi zich yashasa, Qizilqum va Orolbo'yi kabi cho'l hududlarida aholi zichligi past. Shuningdek, aholining soni va tarkibida ro'y berayotgan o'zgarishlar mamlakat iqtisodiyoti,

ijtimoiy siyosati va ekologik muhitga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekiston aholisi 2025-yil holatiga ko'ra 36 milliondan oshib, Markaziy Osiyoda eng ko'p aholiga ega davlat hisoblanadi. Aholi ko'pchilikni o'zbeklar tashkil etadi (taxminan 84%), qolgan qismini ruslar, qozoqlar, tojiklar, koreyslar, va boshqa millatlar tashkil etadi. Aholining ko'p qismi yosh bo'lib, o'rtacha yosh 29-30 atrofida.

Aholi geografiyasi va taqsimlanishi: O'zbekiston aholisining taqsimlanishi asosan tabiiy-geografik omillar, iqlim va iqtisodiy rivojlanish darajasiga bog'liq:

1. Zich aholi yashaydigan hududlar: Farg'ona vodiysi: Andijon, Namangan va Farg'ona viloyatlari mamlakatning eng zich aholi yashaydigan hududlari hisoblanadi. Bu yerlarda aholi zichligi 500-700 kishi/km² ga yetadi. Toshkent shahri va viloyati: Sanoat, savdo va infratuzilma markazi sifatida aholi zichligi yuqori. Toshkent shahri atrofida yirik shaharlar va aholi punktlari joylashgan. Samarqand va Buxoro viloyatlari: Tarixiy shaharlar bo'lib, qishloq xo'jaligi va savdo rivojlangan.

2. Kam zichlikdagi hududlar: Cho'l hududlari: Qoraqalpog'iston Respublikasi, Navoiy va Qashqadaryo viloyatlarining Qizilqum cho'lga tutash qismida aholi zichligi past (10-20 kishi/km²). Orolbo'yi hududlari: Ekologik sharoitlar tufayli aholi soni kam. Shahar va qishloq aholisi: Aholining 55% qishloqlarda, 45% shaharlarda yashaydi. Shaharlashuv darajasi Toshkent, Samarqand, Buxoro va Namangan kabi yirik shaharlarda yuqori. Aholi o'zgarishlari va tendensiyalari: Demografik o'sish: Aholining yillik o'sish sur'ati 1,6-2% ni tashkil qiladi. O'rtacha umr ko'rish davomiyligi: Erkaklar: 71-73 yosh; Ayollar: 75-77 yosh. Migratsiya: Ichki migratsiya: Ish qidirish va ta'lim maqsadida Farg'ona vodiysi, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlaridan Toshkentga va boshqa yirik shaharlarga ko'chish. Tashqi migratsiya: Aholining muhim qismi Rossiya va Qozog'istonga ish uchun chiqib ketadi. Urbanizatsiya jarayoni: Shaharlashuv darajasi sekin o'smoqda, yangi uy-joy va infratuzilma loyihalari amalga oshirilmoqda. Toshkent va yirik shaharlarda ishchi kuchiga talab oshgan. Aholi geografiyasiga ta'sir qiluvchi omillar: 1. Iqlim va tabiiy resurslar: Suv resurslariga yaqinlik aholining joylashishida asosiy rol o'ynaydi. Farg'ona vodiysi, Zarafshon vodiysi, va Amudaryo bo'ylarida aholi zich. 2. Ekologik muammolar: Orolbo'yi hududida ekologik sharoitning yomonlashuvi aholi sonini kamaytirgan. 3. Iqtisodiy rivojlanish: Yirik sanoat va infratuzilma loyihalari aholini shahar markazlariga tortmoqda. Prognozlar 2025-2050-yillar: Aholi soni barqaror o'sishi kutilmoqda, bu esa shaharlar infratuzilmasiga bosimni oshiradi. Shaharlashuv darajasi: Shaharlarda yashovchilar ulushi 50%

ga yaqinlashishi mumkin. Iqtisodiy migratsiya: Tashqi va ichki migratsiya davom etadi, lekin ishsizlik kamayishi bilan bu jarayon sekinlashishi mumkin.

Aholi geografiyasiga ta'sir qiluvchi omillar: 1. Iqlim: Aholi, asosan, iqlimi qulay bo'lgan hududlarda yashaydi. Qishloq xo'jaligi uchun mos bo'lgan Farg'ona vodiysi, Zarafshon va Amudaryo vodiysi aholi zichligining asosiy hududlaridir. 2. Suv resurslari: Suv manbalariga yaqinlik aholi joylashuvi uchun muhim hisoblanadi. Amudaryo, Sirdaryo va Zarafshon kabi daryolar bo'ylarida aholi zich joylashgan. 3. Tabiiy resurslar: Toshkent, Navoiy va Qashqadaryo kabi viloyatlarda tabiiy boyliklar sanoatni rivojlantirib, yangi ish o'rinlarini yaratgan. Ijtimoiy-iqtisodiy omillar 1. Sanoat va infratuzilma: Toshkent, Samarqand, va Buxoro shaharlari rivojlangan infratuzilma va sanoat markazlari sifatida aholi zichligini oshirmoqda. 2. Qishloq xo'jaligi: Farg'ona vodiysi, Qashqadaryo va Surxondaryo kabi viloyatlar qishloq xo'jaligiga ixtisoslashgan bo'lib, bu yerda aholi zich joylashgan. 3. Migratsiya va urbanizatsiya: Shaharlar atrofidagi iqtisodiy va ijtimoiy imkoniyatlarning yaxshilanishi migratsiya jarayonlarini tezlashtiradi. Ekologik omillar: Orol dengizining qurishi natijasida ekologik inqiroz yuzaga kelib, Orolbo'yi hududlarida aholi sonining kamayishiga sabab bo'ldi. 2. Cho'l va tog'li hududlar: Cho'l va tog'li hududlarda tabiiy sharoitning qiyinligi aholi zichligini past darajada saqlab qolmoqda. Hududiy rivojlanish uchun tavsiyalar: 1. Ekologik muammolarni hal qilish: Orolbo'yi hududida yashash sharoitlarini yaxshilash va ekologik barqarorlikni ta'minlash. Cho'l hududlarida suv ta'minotini yaxshilash va yashash sharoitlarini moslashtirish. 2. Urbanizatsiya jarayonini boshqarish: Yirik shaharlarda yangi sanoat va ijtimoiy infratuzilmalarni barpo etish. Shaharlarda aholining ortib borayotgan ehtiyojlarini qondirish uchun uy-joy va transport infratuzilmasini yaxshilash. 3. Qishloq hududlarini rivojlantirish: Qishloq infratuzilmasini rivojlantirib, qishloqdan shaharga ko'chishni sekinlashtirish. Zamonaviy qishloq xo'jaligi texnologiyalarini joriy etish orqali ish o'rinlarini ko'paytirish. 4. Demografik siyosat: Tug'ilish darajasini muvozanatlash uchun ta'lim va ijtimoiy dasturlarni kuchaytirish. Ichki va tashqi migratsiyani tartibga solish. O'zbekistonda urbanizatsiya jarayoni iqtisodiy, ijtimoiy va demografik omillarga bog'liq holda rivojlanmoqda. Shaharlashuv sur'ati sekin bo'lsa-da, mamlakatning ba'zi hududlarida sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda.

Urbanizatsiya jarayoni yirik shaharlarda rivojlanish: Toshkent, Samarqand, Buxoro, va Andijon shaharlari sanoat, savdo va xizmat ko'rsatish markazlari sifatida aholini jalb qilmoqda. Bu hududlarda uy-joy qurilishi, transport va kommunikatsiya tarmoqlari rivojlantirilmoqda. 2. Ichki migratsiya

oqimlari: Qishloqdan shaharga ko'chish asosan iqtisodiy sabablar, jumladan ish qidirish, ta'lim va xizmatlardan foydalanish istagi bilan bog'liq. Toshkent va Farg'ona vodiysi ichki migratsiya markazlari hisoblanadi. 3. Shahar va qishloqlar o'rtasidagi farq: Qishloq joylarda ijtimoiy infratuzilma, jumladan ta'lim, tibbiyot va transport xizmatlari shaharlar bilan taqqoslaganda hali ham rivojlanmagan. Hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan "Obod qishloq" va "Obod mahalla" dasturlari bu farqni kamaytirishga qaratilgan. Ekologik muammolar va ularning aholi joylashuviga ta'siri: O'zbekistonning ayrim hududlari ekologik muammolardan aziyat chekmoqda, bu esa aholi joylashuvi va sifatli hayot darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Orol dengizi muammosi: Orol dengizining qurishi Orolbo'yi hududlarida yashash sharoitlarini og'irlashtirib, aholining boshqa hududlarga ko'chib ketishiga sabab bo'lmoqda. Ijtimoiy ta'sirlar: Suv va havo sifatining yomonlashuvi, sog'liqni saqlash tizimining yuklamasi oshib borishi aholining hayot sifatini pasaytirdi. Cho'l hududlari va resurs yetishmovchiligi Suv tanqisligi Qizilqum va Qoraqum hududlarida aholining zich joylashishini cheklamoqda. Resurslar yetishmovchiligi iqtisodiy imkoniyatlarni pasaytirib, migratsiyaga sabab bo'lmoqda. Kelajakdagi demografik tendensiyalar: Prognozlarga ko'ra, O'zbekiston aholisi 2050-yilga kelib 50 millionga yetishi mumkin. Bu esa ijtimoiy infratuzilma, bandlik va resurslarga bo'lgan talabni oshiradi. Shaharlashuv darajasi: Shaharlarda yashovchi aholining ulushi ortib, 2050-yilgacha 60% ga yetishi kutilmoqda. Bu yirik shaharlar infratuzilmasiga qo'shimcha bosim o'tkazadi. Migratsiya jarayonlari: Ichki migratsiya jarayoni davom etadi, ayniqsa yirik shaharlarga ko'chish tezlashishi kutilmoqda. Tashqi migratsiya Rossiya va boshqa davlatlarga ishlash uchun ketuvchilar ulushini saqlab qolishi mumkin.

Xulosa va tavsiyalar: O'zbekiston aholisi geografiyasi va demografik o'sishi ijtimoiy-iqtisodiy siyosatda ustuvor ahamiyatga ega. Aholining hududiy taqsimlanishi va urbanizatsiya jarayonlarini samarali boshqarish quyidagi choralarni amalga oshirishni talab qiladi: 1. Ekologik muammolarni hal qilish: Orolbo'yi hududlarida yashash sharoitlarini yaxshilash uchun ekologik va iqtisodiy loyihalarni amalga oshirish. Cho'l hududlarida yashashni qulay qilish uchun suv va energetika ta'minotini yaxshilash. 2. Shahar va qishloqlarni rivojlantirish: Yangi sanoat zonalari va infratuzilma loyihalarini amalga oshirib, qishloqlarda ish o'rinlarini yaratish. Ta'lim va tibbiyot xizmatlarini qishloqlarda kengaytirish orqali shaharlarga migratsiyani kamaytirish. 3. Aholining bandligini oshirish: Yoshlar uchun yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy imkoniyatlarni oshirish. Ijtimoiy dasturlarni kengaytirish orqali demografik bosimni

muvozanatlashtirish. 4. Urbanizatsiyani tartibga solish: Shaharlarda aholining ortib borayotgan ehtiyojlarini qondirish uchun infratuzilmani modernizatsiya qilish. Yashil shaharlar konsepsiyasini rivojlantirish orqali ekologik xavfsizlikni ta'minlash. O'zbekiston aholisi va hududiy rivojlanishidagi o'zgarishlar uzoq muddatda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun muhim strategik yondashuvlarni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gulyamov, S. S. "O'zbekiston aholi geografiyasi". Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020.
2. Islom., A., & Karimov, I. "O'zbekiston tabiiy resurslari va aholi taqsimlanishi". Samarqand: Zarafshon nashriyoti, 2018.
3. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. "O'zbekiston aholisi va urbanizatsiya darajasi bo'yicha statistik ma'lumotlar". Toshkent, 2023. <https://stat.uz>
4. Rahimov, Sh. "Demografik jarayonlar va hududiy rivojlanish". Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti, 2019.
5. UNEP (United Nations Environment Programme). "Aral Sea Crisis and Its Impact on Central Asia". Report, 2022. <https://www.unep.org>
6. Kattaev, N. "Markaziy Osiyoda ekologik inqiroz va aholi taqsimlanishi". Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.

